

Пучков Павло Васильович — дослідник вимирань великих ссавців плейстоцену та неогену

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Pavlo Vasylovych Putshkov, a researcher of extinctions of large Pleistocene and Neogene mammals. — In 1968–1973, Pavel Putshkov worked in the Zoological and Palaeontological Museums. In 1976–2014, he was an entomologist, though remained fascinated by the topic of extinction. According to him, the extinct Pleistocene giants (proboscideans, giant sloths, etc.) themselves created rich pasture ecosystems. Giants created glades, open woodlands and savannahs in regions climatically suitable for continuous dense shrubberies or forests. Giants everywhere increased productivity of pastures and mosaicity of vegetation. The main Neogene and Pleistocene ecosystems were regulated ‘from above’ by the activity giant herbivores and top predators. The human-related extinctions of Pleistocene giants caused drastic changes of extrapalaeotropical ecosystems and secondary extinctions among the smaller (10–1000 kg) megafauna. P. V. Putshkov’s articles on this concept were rejected in 1985–1988 as ‘non-professional’ ones and were published only after N. Owen-Smith’s similar concept (1987).

Біографічні деталі

Народився 28.06.1950 у с. Айдарово, Воронежської області. У 1968 р. закінчив середню школу в Києві, а в 1976 р. — ветеринарний факультет Української Сільськогосподарської Академії (Київ). У 1968–1973 роках працював у зоологічному та палеонтологічному музеях (тоді — відділи Інституту зоології) в Києві, брав участь у розкопках.

У 1976–2014 рр. працював у відділі фауни та систематики комах Інституту зоології в Києві, пройшовши шлях від старшого лаборанта до старшого наукового співробітника. У 1981 р. захистив кандидатську дисертацію. З 2014 р. донині працює в Національному науково-природничому музеї (ННПМ) НАН України.

Рис. 1. Павло Васильович Пучков у залі засідань ІЗАН. Фото автора, 2007 р.

Ключові доробки в галузі теріології

Більшу частину свого трудового стажу П. В. Пучков працював ентомологом і більшість його наукових публікацій (78 робіт зі 127, у тому числі кілька книжок) присвячена хижачикам (*Reduviidae*) та іншим напівтвердокрилим комахам¹. Але 32 роботи стосуються теми некомпенсованих вимирань великих ссавців плейстоцену та неогену.

Павло Васильович занурився в тему вимирань під впливом ідей І. Г. Підоплічка про вирішальну роль людини у вимиранні мамутів та супутніх їм великих ссавців, та несприйняття цих ідей науковою більшістю. Він дійшов висновку, що опоненти І. Г. Підоплічка мали рацію, наполягаючи, що мамути жили в середовищах, що не мають прямих сучасних аналогів, але неправі, вважаючи, що вигідність цих середовищ для великих рослинних («парадокс тундростепу») зумовлена кліматичними факторами.

Дослідник довів, що «парадокс тундростепу» — лише регіональний варіант глобального «парадоксу плейстоценових пасовищ»: екосистеми, насичені різноманітною мегафауною, були притаманні не лише частині Африки, як тепер, але мало не всім кліматичним зонам усіх материків (крім Антарктиди). І не зникали в міжльодовикові епохи, коли клімат уподібнювався сучасному. Це самі тварини, особливо найбільші фітофаги, створювали й підтримували свої пасовища. Так, як місцями й тепер слони підтримують савани та відкриті ліси. Спричинивши повне (Австралія, Америки, позатропічна Євразія) чи часткове (Африка, південна Азія) зникнення гігантських рослинних, люди опосередковано викликали радикальну зміну ландшафтів, що призвело до вторинних вимирань багатьох видів меншої мегафауни. На кожному континенті були свої особливості кризи, зумовлені взаємодіями різних факторів, що було проаналізовано П. В. Пучковим.

Павло Васильович Пучков обґрунтував свої погляди в 1984–1985 рр., але академіки В. О. Топачевський та О. П. Маркевич оцінили їх як «непрофесійні» й «ненаукові», та відмовили в публікації результатів. Однак подібну концепцію ключових фітофагів у 1987 р. висунув південноафриканський зоолог Н. Оуен-Сміт, і зараз вона є популярною.

Рис. 2. Павло Васильович Пучков з колегами (Е. Король та В. Фурсов) в ННПМ біля споруди давніх людей з кісток мамута. Колекція В. Фурсова, 18.05.2017.

¹ Сам дослідник про себе жартома каже — «кращий теріолог серед ентомологів» та «кращий ентомолог серед теріологів»; таку іронію дозволяють собі лише високі фахівці.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Захоплення Павла Васильовича Пучкова — історія, палеонтологія, зоологія, геологія, ботаніка, частково — поезія.

У 1994–2003 рр. викладав у Міжнародному Соломоновому Університеті курси загальної біології (на підготовчому відділенні), ентомології й теорії еволюції (на біологічному факультеті). У 2001–2002 рр. викладав курси соціо-екології та екологічної фізіології на екологічному факультеті КІМІТУ.

У 1969–1971 та з 2014 р. й донині веде цікаві екскурсії по всіх відділах Центрального (нині Національного) науково-природничого музею НАН України, а особливо у відділах палеонтології й зоології.

Література

- Буровский, А. М., П. В. Пучков. 2013. Вымирания плейстоценовой мегафауны и их следствия: рукотворный или чисто природный процесс? *Stratum plus*, 1: 167–268.
- Пучков, П. В. 1989. *Некомпенсированные вымирания в плейстоцене: предполагаемый механизм кризиса*. Ин-т зоологии АН УССР, Киев. Препр. 89.8: 1–60.
- Пучков, П. В. 2001. Почему мамонты не вымирали в межледниковья? *Мамонт и среда его обитания: 200 лет исследований*. ГЕОС, Москва, 253–261.
- Putshkov, P. V. 1994. Uncompensated Wurm Extinctions. 6. Final communication: the crisis outside Old World. *Vestnik Zoologii*, No. 2: 65–73. [5 попередніх повідомлень у тому ж журналі]
- Putshkov, P. V. 1997. *Were the mammoths killed by the warming? (Testing of the climatic versions of Wurm extinctions)*. Schmalhausen Institute of Zoology, Kyiv, 1–81. (Series: Vestnik zoologii: Supplement, No. 4).
- Putshkov, P. V. 1999. End Pleistocene horse extinction problem: panbiotic approach. *Proceedings of the VI International symposium of the preservation of the Przewalski horse*. Schmalhausen Institute of Zoology, Kyiv, 167–172. (*Vestnik Zoologii*: Supplement № 11. 1999).
- Putshkov, P. V. 2001. “Proboscidean agent” of some Tertiary megafaunal extinctions. *In: The World of elephants. Proceedings of the 1st International Congress*. Univ. “La Sapienza”, Rome, 133–136.
- Putshkov, P. V. 2003. The impact of mammoths on their biome: clash of two paradigms. *In: DEINSEA. Jaarbericht Natuurmuseum, Rotterdam*, 365–370.

ЗАГОРОДНЮК, І. Павло Васильович Пучков — дослідник вимирань великих ссавців плейстоцену та неогену. — У 1968–1973 рр. він працював у Зоологічному та Палеонтологічному музеях. У 1976–2014 рр. був ентомологом, але аналізував і тему вимирань. Він прийшов до ідеї, що вимерлі велетні (хоботні, гігантські лівінці та інші) створювали високородуктивні пасовищні екосистеми. Велетні підтримували галявини, відкриті ліси й савани в регіонах, кліматично придатних для суцільних густих лісів та чагарників. Вони всюди підвищували продуктивність та мозаїчність рослинності. Головні плейстоценові та неогенові екосистеми скрізь регулювались «зверху» діяльністю гігантських рослиноїдів та найбільших хижаків. Тому вюрмські вимирання гігантів з вини людей викликали радикальні зміни екосистем за межами Палеотропіки й численні вторинні вимирання серед меншої (10–1000 кг) мегафауни. Статі Пучкова на цю тему відхилялись як «непрофесійні». Їх прийняли до друку лише після появи схожої концепції Н. Оуена-Сміта (1987).